

ВІЙСЬКОВИЙ МАГІСТР ФЕОГНІД У ХОДІ ОБЛОГИ СИРМІЯ 581 р.

Володимир Лагодич

MAGISTER MILITUM THEOGNIS DURING THE SIEGE OF SIRMIIUM IN 581

Volodymyr Lahodych

*The period of the last quarter of the 6 cent. in the context of the military affairs of the Roman Empire is associated with defensive wars that occurred during the reign of successors of Justinian I (527–565). At the same time, the system of military corps, the *magisterium militum*, that existed before 565 systematically degraded as a result of the economic and military crisis that gripped the Empire. The situation of the Roman army during this period was also negatively affected by the confrontation between the military and secular nobility of the Empire during the redistribution of power during the reigns of Justin II (565–578) and Tiberius II Constantine (578–582). Military units, deprived of the possibility of rotation in conditions of constant confrontation, ceased to exist as autonomous units and were reduced to garrisons.*

*One example of this trend is the fate of the military *magisterium militum per Illyricum*, which was located on the northwestern frontier of the Balkan provinces. The forces of *magisterium militum*, following the order of Emperor Justin, occupied the city of Sirmium in 568, thus protecting it from attack by the Avars nomads. Claims to rule Sirmium by the Avar nomads led to wars between the nomads and the Empire in 568–570 and 581. As a result of these conflicts, the status of the *magisterium* of Illyricus became formal and was measured primarily by the defenders of Sirmium.*

*During the conflict of 581, the city's defenses were led by the *magister militum* Theognis. Indirect evidence from Menander the Protector suggests that Theognis was the last magistrate of Illyricum. However, given the minimal preparation of the Romans for confrontation in the region, actions of Theognis were primarily limited to negotiations with the Avar Khagan Bayan I (562–602). Given their failure, Theognis had to lead the defense of Sirmium against the Avars.*

*Keywords: *magister militum*, Avars, Roman Empire, Illyricum, *magisterium militum*.*

Особливістю взаємодії Римської імперії з представниками варварського світу на північ від Дунаю у ході правління Юстиніана I було створення системи дипломатичних противаг. Остання полягала в паралельному укладенні федеративних договорів з нобілітетом лангобардів та гепідів. Сприяв цьому й відхід римлян з Верхнього Подунав'я у 40-х роках V ст. У цьому контексті, володарювання містом Сирмій (лат. *Sirmium*; грец. *Σίρμιυ*; суч. Сремська Митровиця, Сербська Республіка) (іл. 1), стало приводом до низки конфліктів поміж лангобардами та гепідами (Turlej 2020, р. 39–44), а з припиненням існування державності останніх, поміж аварами та Імперією.

Баланс сил у регіоні змінився унаслідок міграції аварів до Центрально-Східної Європи. Відповідно умов договору 557/558 р. кочовикам за умови оборони лімесу гарантували терени провінції Паннонія II, у тому числі Сирмій (Menander 1985, р. 50–53). Однак, з огляду на недотримання номадами умов домовленості, наступник авторкатора, Юстин II, негативно сприйняв факт повторної місії аварів до Константинополя за 565 р. (Menander 1985, р. 92–97; John of Ephesus 1860, р. 428–431). Сирмій при цьому зайняли *numeroi* Іллірійського магістерія, очолювані полководцем Боном. Це потягло зближення Баяна з монархом лангобардів Альбоїном (566–572/573), спрямованого супроти гепідів та Імперії (Menander 1985, р. 128–131). У постулатах договору, укладеного у 568 р., Альбоїн декларував претензії аварів на Сирмій, які стали приводом до війни 581 р. Чільним ареалом конфлікту були передмістя Сирмія, залогу якого очолив військовий магістр Феогнід.

Джерельний корпус нашого огляду представлений низкою історичних творів. Чільне місце серед них займають напрацювання сучасників – «Історія» Менандра Протектора (Menander



Іл. 1. Сирмій, зображений на «Пейтингеровій мапі»
(Секція V, Центральна Далмація). Джерело ілюстрації: <https://www.tabula-peutingeriana.de>.

1985, р. 307) та «Церковна історія» Іоана Ефеського (John of Ephesus 1860, р. 463). Дотичні свідчення про конфлікт містяться у «Хронографії» Феофана Сповідника (Theophanes 1997, р. 774). Незважаючи на це, про особу військового магістра інформує винятково Менандр. Становище військового магістерія Іллірика (лат. *magisterium militum per Illiricum*) у останній чверті VI ст. стало темою доробку Г. Кардараса (Kardaras 2018, р. 20–43), Д. Парнелла (Parnell 2016, р. 14–31), Е. Калделліса та М. Крузе (Kaldellis, Kruse 2023, 70–83).

Початок конфлікту проілюстрував неготовність військової системи Імперії до швидкої адаптації зовнішньополітичним реаліям та спрямування до Іллірику підкріплень з числа корпусів, дислокованих супроти Ераншахру. Ілюстрацією цього слугує питання числа контингентів протиборчих сторін. Відправною точкою в допущенні числа кочовиків є повідомлення Менандра про виступ «шестидесяти тисяч латних вершників», спрямованих Баяном на вождя склавинів Даврентія у 578 р. (Menander 1985, р. 192–193).

Щодо ромеїв, то попри слова Тиберія II (іл. 2), спрямовані аварському нобілю Солаху про «видання радше заміж Баяну однієї зі своїх доньок..., аніж передання йому частини Римської держави» (Menander 1985, р. 226–227), фактичне їх число в Паннонії II було мінімальним (Menander 1985, р. 226–227; 240–241). Задля його поповнення, одразу після місії нобіля Солаха, Тиберій вислав «полководців та інших командирів через Іллірію, а... [також] через Далмацію» (Menander 1985, р. 226–227).

Специфіка дій римської дипломатії у цей період були наслідком відсутності джерел поповнень військових структур на Балканах. Формально, терени Паннонії II мали обороняти сили військового магістерія Іллірика. Однак, ця структура стала джерелом поповнення сил римлян на Апеннінах ще у 40-х роках VI ст. (Kaldellis, Kruse 2023, 79–83). У ході війни з аварами 568–570 рр. система оборони римлян на Дунаї колапсувала, а полководці, що обіймали магістерій Іллірику за цей період не згадуються. Імовірно, *numeroi* Іллірику (якщо вони до цього часу зберегли автономію) підпорядковувались магістрам Фракії, які отримали екстраординарні повноваження щодо всіх Балканських провінцій.

Агресія аварів стала приводом до поновлення військових структур Іллірику. На основі матеріалу Менандра можна стверджувати, що підкріплення, спрямовані Тиберієм до Сирмія восени

581 р., очолив військовий магістр Феогнід (лат. *Theognis*; грец. *Θεογνις*). Менандр, описуючи перетікання бойових дій, згадує винятково залучення Феогніда до облоги, не подаючи свідчень щодо біографії командира (Menander 1985, р. 238–243). Однак, мінімальні згадки магістра Менандром дозволяють здійснити одразу декілька припущень: 1) Феогнід, імовірно, належав до т. зв. «вакантних» військових магістрів (Martindale 1992, 1303; Parnell 2016, р. 22), будучи виділеним із числа структур преторіанської префектури Італії або магістерію Фракії; 2) такий же статус мали підкріплення, спрямовані автократом до Іллірику; 3) зважаючи на боротьбу у середовищі римської знаті в перші роки по інтронізації Тиберія (Theophanes 1997, р. 369–370), Феогнід міг належати до числа наближених до імператора осіб.

Діяльність Феогніда по прибутті до Сирмія описує Менандр. За його даними, безпосереднім командиром сил у місті був певний «командир» (грец. *δieuθυντής*) Соломон (Menander 1985, р. 240–241). Той же хроніст вказує про наявність серед оборонців «римських полководців», діями яких були незадоволені містяни. Відповідно, станом на початок облоги у середовищі оборонців Сирмія була певна ієрархія військових структур, які очолював Феогнід.

На примат магістра у середовищі оборонців вказують його подальші дії. Безпосередньо перед облогою Феогнід вступив у переговори з Баяном, вказавши що «римляни не відступлять, а каган не має сподіватись [на слабкість оборонців]» (Menander 1985, р. 238–239). Зауважимо, що можливість вступу у перемовини із супротивником була прерогативою римських офіцерів із екстраординарними повноваженнями. Завершення перемовин із Баяном ознаменувало початок бойових дій під стінами міста. Попри «мале число своїх сил», магістр вступив у баталію з аварами (Menander 1985, р. 240–241). До цього часу, кочовики, які розділили свої сили на дві частини під очоленням нобілів Солаха та Апсоха (останній очолював аварів у ході війни 568–570 рр. (Menander 1985, р. 148–149)), спорудили переправу через Саву, блокувавши Сирмію.

Про подальшу долю залози та містян інформують Менандр та Іоан Ефеський. За даними першого, Тиберій, дізнавшись про відсутність перспектив у оборонців, наказав Феогніду «припинити війну на тих умовах, аби жителі міста вийшли із нього живими» (Menander 1985, р. 240–243). Чільною підставою до припинення спротиву для Тиберія став голод серед гарнізону та містян, у ході якого ті «перебували у такій гіркій скруті, що після тварин та іншої живності дійшли до того, що споживали котів» (John of Ephesus 1860, р. 444). Факт голоду серед жителів Сирмія за цей період корелює з епіграфічними даними, зокрема написом *ΧΡ[ιστε] Κ[υρι]ε ΒΟΗΘΙ ΤΗΣ ΠΟΛΕΟΣ Κ ΕΡΥΞΟΝ ΤΟΝ ΑΒΑΡΙΝ ΚΕ ΠΥΛΑΞΟΝΤΗΝ ΡΩΜΑΝΙΑΝ ΚΕ ΤΟΝ ΓΡΑΨΑΝΤΑ ΑΜΗΝ* (грец. «Христе-Господи, врятуй місто наше, зупини аварів, захисти римлян і того, хто це написав. Амінь») (Dugonjič, Papeša 2019, р. 14), виконаним близь-



Іл. 2. Візантійський імператор Тиберій II Константин (578-582), зображений на семіссисі.

Легенда на аверсі: «D[omi]M[us] CONSTANTINVS P[ater] P[atriae] A[u]G[ustus]

[лат. «Володар Константин, Батько Батьківщини, Великий»].

Легенда на реверсі: «VICTOR TIBER[us] ANTIC[us] US [лат. «Переможець Тиберій, Антський»]»,
нижче – «CON[stantinopolis] OB[RYZA] [лат. «Константинополь. Чисте золото»].

Судячи з титулатури на реверсі, чеканена протягом 578 р.

Переклад легенд наш, джерело зображення: <https://coins.labarum.info>.



Іл. 3.
Цеглина з написом,
виготовленим
жителем Сирмія
у ході облоги 581 р.
Археологічний музей
Загреба,
Республіка Хорватія.
Джерело зображення:
Дугопјић А.,
Паређа А., 2019,
Avars and Slavs.
Zagreb:
Archeological
museum, p. 14.

ко 580–582 рр. на цеглині, віднайденій на теренах сучасної Сремської Митровиці (іл. 3). Зрештою, пропозиція до припинення бойових дій була озвучена Феогнідом та була прийнята Баяном. У подальшому, поміж магістром та каганом була укладена домовленість, яка лягла в основу договору поміж Імперією та політією кочовиків, що зберігатиме силу до 583 р. Він передбачав: 1) передання аварам Сирмія та терен провінції Паннонія II; 2) безперешкодний вихід городян та залишків гарнізону з міста на терени Фракійського діоцезу; 3) виплат кагану «золота, яке римляни звично платили (= 80 тис. солідів щорічно), аби Баян нічого не робив супроти них» (Menander 1985, р. 240–241). У підсумку, як уточнює Менандр, сума виплат аварам за умовами миру досягала 240 тис. солідів. Водночас, Феофан Сповідник подає іншу суму контрибуції, сплаченої римлянами – 100 тис., «після якої невдовзі додалось ще 20 тис.» (Theophanes 1997, р. 374–375).

Окремим постулатом перемовин поміж магістром та каганом було питання видачі перебіжчиків з числа номадів. На вимогу Баяна «повернути одного зі своїх підданих» та «поклястись римським полководцям що ті видадуть його», Феогнід відмовив, пославшись на «обширність володінь римлян» (Menander 1985, р. 240–243). У будь-якому разі, мотив видачі перебіжчиків не отримав продовження у Менандра.

За Іоаном, дії римлян у ході облоги звелись до невдалих спроб «посіяти в тилу аварів сум'яття» (John of Ephesus 1860, р. 443–444). Хронологічно, їх можна розмістити у проміжку до перемовин поміж Феогнідом та Баяном щодо здачі міста. За хроністом, Тиберій на початку бойових дій з аварами спорядив до лангобардів місію спатарія Нарсеса. Чиновнику було наказано встановити контакт із «[лангобардами], прийнявши їх та вдарити разом [на кочовиків]...» (John of Ephesus 1860, р. 443–444). Однак, задум автократора схилити лангобардів до нападу на аварів не був втіленим у життя з огляду на швидку смерть чиновника. Зрештою, наступник Нарсеса, преторіанський префект Калістерій, здав аварам Сирмію, зважаючи на голод серед містян.

Після зайняття міста кочовики «прожили в ньому близько року... [після чого] у Сирмії розгорнулася пожежа, [котра] зруйнувала [його] та спалила» (John of Ephesus 1860, p. 445). Причина винищення міста, у трактуванні Іоана, була прозаїчною: «варвари не знали, як загасити вогонь» (John of Ephesus 1860, p. 445). Попри слідування автором римської літературної традиції, за якою представники «варварського світу» є аморфною масою, що живе грабунком Імперії, можна допустити, що безпорадність аварів перед вогнем може свідчити про ритуальні перестороги понад цією стихією у середовищі номадів. Зі здачею Сирмія аварам Феогнідом за наказом Тиберія, провінція Паннонія II, як і саме місто, не згадуються римськими хроністами у подальшому. Відомості про магістра та *litterari* магістерія Іллірика після подій 581 р. хроністи не наводять.

Підсумовуючи, зауважимо епізод оборони Сирмія військовим магістром Феогнідом супроти аварів виступив типовим проявом реалій, у яких опинився північний фронтір Імперії у останній декаді VI ст. Володарювання понад теренами Паннонії II гарантувалось одразу декільком федератам Імперії. Із провалом *modus'у operandi* дипломатії Константинополя у регіоні, породження взаємних претензій федератів один до одного, магістерію Іллірику довелось зайняти суперечливі терени.

Авари, готуючись до поновлення бойових дій з Імперією, зуміли врахувати особливості розташування міста, спорудити переправи через річки та вислати супроти римлян ветеранів кампанії 568–570 рр. Водночас, Тиберій II не поновлював оборонних структур на Дунаї, покладаючись на надання кочовикам грошових субсидій. У таких умовах, восени 581 р. автократор був вимушений наспіх формувати оборону Сирмія, фактично поновлюючи магістерій Іллірика. Дії Феогніда у цьому контексті можна характеризувати вдалими. Не маючи достатньо сил та ресурсів для тривалої облоги, магістр зумів відбити принаймні один масштабний штурм кочовиків та вступити у перемовини з нобілітетом аварів з приводу завершення протистояння.

Список джерел та літератури **References**

- DUGONJIĆ, A., PAPEŠA, A., 2019, AVARS AND SLAVS. Zagreb: Archeological museum. [In English and Croatian].
- KALDELLIS, E., CRUSE, M., 2023, The Field Armies of East Roman Empire, 361–630. Cambridge: University Press. [In English].
- KARDAGAS, G., 2018, Byzantium and the Avars, 6th–9th Century A.D. Political, Diplomatic and Cultural Relations. Leiden-Boston: Brill: 2018. [In English].
- MARTINDALE, J., 1992, The Prosopography of Later Roman Empire. Vol. III, A. D. 527–641 (Vol. IIIB), Cambridge: University Press. [In English].
- PARNELL D., 2016, Justinian's Men. Careers and Relationships of Byzantine Army Officers, 518–610. London: Palgrave Macmillan. [In English].
- SARANTIS, A., 2003, War and Diplomacy in Pannonia and the Northwest Balkans during the Reign of Justinian. The Gepid treat and Imperial Responses, *Dumbarton Oaks Papers*, 63, 25–40. [In English].
- The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History, A. D. 284–813, 1997, Translated with Introduction and Commentary by Mango C., Scott R., Greatex G., Oxford. [In English].
- The History of Menander the Guardsman, 1985, Introduction essay, text, translation and historical notes Blockley R., Liverpool. [In English].
- TURLEJ, S., 2020, Sirmium in Justinian I's Politics. *Piotrków Historical Annales*, Special Issue, 39–44. [In English].

Військовий магістр Феогнід у ході облоги Сирмія 581 р.

Період останньої чверті VI ст. у контексті військової справи Римської імперії асоціюється з перманентними оборонними війнами, що припали на час правління наступників Юстиніана I (527–565). Поряд із цим, існуюча до 565 р. система військових корпусів, магістеріїв планомірно деградувала унаслідок економічної та продовольчої кризи, що охопила Імперію.

Негативно на становище римського війська у цей період вплинуло також протистояння у середовищі військової та світської знаті Імперії у ході перерозподілу влади на час правління Юстина II (565–578) та Тиберія II Константина (578–582). Тактичні одиниці, позбавлені можливості ротації в умовах постійних протистоянь, припиняли своє існування як автономні одиниці та зводились до числа гарнізонів.

Одним із прикладів цієї тенденції є доля військового магістерія Іллірика (*magisterium militum per Illiricum*), який був розташований на північно-західному фронті Балканських провінцій. Сили магістерія, виконуючи наказ імператора Юстина, у 568 р. зайняли місто Сирмій, забезпечуючи його, таким чином, від нападу зі сторони кочовиків аварів. Претензії на володарювання Сирмієм, які висували аварські нобілі, виступили підставою для розгортання воєн поміж номадами та Імперією у 568–570 рр. та 581 р. Унаслідок окреслених конфліктів, статус магістерія Іллірика став формальним та вимірювався насамперед залогом Сирмія.

У ході конфлікту 581 р., оборонців міста очолив військовий магістр Феогнід. Опосередковані свідчення Менандра Протектора дозволяють припускати, що Феогнід був останнім у часі магістром Іллірика. Однак, зважаючи на мінімальну підготовку римлян до протистояння у регіоні, дії Феогніда звелись насамперед до перемовин із аварським каганом Баяном I (562–602). З огляду на їх провал, Феогніду довелося очолити оборону Сирмія супроти аварів.

Ключові слова: військовий магістр, авари, Римська імперія, Іллірик, військовий магістерій.

Volodymyr Lahodych, Ph.D. student, Faculty of history Ivan Franko National University of Lviv.

Володимир Лагодич, аспірант III-го року навчання, історичний факультет ЛНУ імені Івана Франка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0677-4408>

Received: 03.03.2025

Advance Access Published: April, 2025